

Я.Д.Грыгаровіч, рэктар
Беларускага дзяржаўнага
універсітэта культуры, прафесар

ЗМЕСТ І СТРУКТУРА КУЛЬТУРАЛАГІЧНАЙ АДУКАЦЫІ

Культуралагічная адукацыя, як ніякая іншая, у апошнія гады зведае сур'ёзныя змены, з'яўляючыся гуманітарнай процівагай аднабаковаму рацыяналізму, спрошчанаму інварыянтнаму ўспрыманню рэчаіснасці, неабгрунтаванаму тэхнакратызму, які разбурае гарманічны навакольны свет і ўзаемаадносіны чалавека з ім. Яшчэ дзесяць гадоў назад на постсавецкай прасторы гісторыю і тэорыю культуры – вядучыя культуралагічныя дысцыпліны – вывучалі толькі студэнты інстытутаў культуры, мастацтва і асобных гуманітарных універсітэтаў. Сёння яны ўвайшлі ў вучэбныя планы гуманітарных і негуманітарных універсітэтаў не толькі нашай краіны, але і Расіі, Украіны, Польшчы і інш.

Аднак пабудова культуралагічнай адукацыі як вывучэння сістэмнай сукупнасці каштоўнасцей, назапашаных чалавецтвам на працягу яго развіцця, выклікае значныя цяжкасці, і ў першую чаргу ў змястоўным плане. Да гэтага часу даволі няпэўны змест курса культуралогіі. Структурна яго часцей за ўсё падзяляюць на гісторыю культуры, тэорыю культуры і (у большасці ВНУ культуры і мастацтва), прыкладную культуралогію. Хаця апошні тэрмін пашыраны і тэрэтычна абгрунтаваны на постсавецкай прасторы, у Беларусі не ўдалося ўвесці яго ў навуковы і адукацыйны ўжытак: ён адсутнічае ў пераліку навуковых спецыяльнасцей і класіфікатары спецыяльнасцей і спецыялізацый нашай краіны.

Гістарычная культуралогія традыцыйна разглядае культуру як мноства этапаў яе гістарычнага развіцця, якія паслядоўна змяняюць адзін аднаго ў часе, ствараючы асноўную логіку гістарычнага працэсу: уздыму, росквіту і заняпаду па пэўных за-

конах. Прадказаная Гегелем, пацверджаная П.Сарокіным у знакамітай “Сацыядынаміцы культуры”, бліскуча развітая ў працах М.І.Крукоўскага, логіка гістарычнага развіцця культуры актуальная для працэсу адукацыі і сённа. Веданне законаў развіцця культуры дае магчымасць не толькі правільна зарыентавацца ў яе сучасным стане, але і арганізаваць мэтанакіраваны адукацыйны працэс, засваенне культурных каштоўнасцей, забяспечыўшы цэласнасць і адпаведную структурнасць вучэбна-выхаваўчай працы ў ВНУ.

Выкладанне гісторыі і тэорыі культуры як тэарэтычнай мадэлі сінтэтычнага асваення вобразаў і стыляў культуры розных эпох, раскрыццё спосабаў інтэрпрэтацыі сэнсаў і знакаў, сінкрэтычнае інтэграванне вывучэнне розных элементаў гэтай шматмернай структуры – задача сённашняга дня любога гуманітарнага універсітэта краіны. У сучасных умовах сістэма вышэйшай культуралагічнай адукацыі павінна хутка, мабільна, гнутка рэагаваць на змены ў грамадстве і патрэбнасці часу, прадабчыць перспектывы патрабаванняў на дзесяць–пятнаццаць гадоў наперад, калі студэнт атрымае адукацыю і адаптуецца на працоўным месцы, калі замацоўвацца прафесійныя ўменні і навыкі.

Адначасова адукацыя павінна забяспечваць і сённашнія патрэбнасці, адпавядаць тым задачам, тым пасадам, якія функцыянуюць у сучаснай сацыякультурнай сітуацыі. Таму яна вымушана захоўваць адносную стабільнасць адукацыйнай структуры на доўгую перспектыву і быць досыць кансерватыўнай у вызначэнні аб’ёму інфармацыі, тых ведаў, уменняў, навыкаў, якія забяспечваюць якаснае выкананне службовых абавязкаў.

Задача ўскладняецца шырынёй, шматварыянтнасцю і поліаспектнасцю самога феномена культуры. Маючы спецыфічныя рысы вялікай сістэмы (разнастайнасць кампанентаў, змест навучання, тэхналогіі навучання, кіраванне ім, іерархічнасць структуры самой культуры, вялікія інфармацыйныя патокі, шматмэтавы характар функцыянавання і інш.), культуралагічная адукацыя характарызуецца шэрагам асаблівасцей. апісанне якіх дазволіць

акрэсліць шляхі развіцця асобных элементаў гэтай сістэмы з мэтай яе ўпарадкавання і ўдасканалення.

У першую чаргу гэта змястоўнасць адукацыі – праблема вельмі складаная не толькі з-за вялікага патоку інфармацыі, адрасаванага студэнту, але і шматэлементнасці самой культуры, якая з’яўляецца поліфункцыянальнай сістэмай чалавечых каштоўнасцей. Калі дадаць да гэтага, што характар, поспех, эфектыўнасць прафесійнай дзейнасці вызначаюцца не толькі аб’ёмам засвоеных ведаў і ўменнем іх выкарыстоўваць, але і здольнасцю асобы да далейшага прафесійнага развіцця, самаадукацыі, калі схільнасць да самаўдасканалення робіцца першаснай асновай прафесійнай каштоўнасці спецыяліста, вырашэнне названай праблемы з’яўляецца галоўным.

Старанны адбор прадметаў вывучэння, лагічнасць і мэтазгоднасць прапанаванай інфармацыі, фундаменталізацыя ведаў, ліквідацыя залішняга, не вельмі патрэбнага матэрыялу, выкарыстанне ўсяго арсеналу сродкаў для функцыянавання дзейснай сістэмы адбору інфармацыі самім студэнтам – велізарнае поле дзейнасці вучоных і педагогаў. Праектаванне зместу адукацыі павінна быць накіравана не толькі на засваенне мінімуму фундаментальных прадметных ведаў, азнаямленне са спосабамі іх выкарыстання і сродкамі рэалізацыі дзейнасці, але і на фарміраванне пазнавальных якасцей асобы, творчых здольнасцей студэнта, стварэнне ўмоў для развіцця прафесійнай творчасці і самастойнай дзейнасці студэнта.

Сутнасць гэтага працэсу дакладна вызначана псіхолагам А.Бадалёвым у яго кнізе “Псіхалогія асобы”: “Якія б жорсткія патрабаванні ні прад’яўляліся да асобы і якія б яны ні былі не толькі па змесце, але і па форме прад’яўлення, асоба ўсё роўна прыме іх у адпаведнасці з характарам і ступенню сваёй самабытнасці, якая вызначаецца ўзроўнем развіцця свядомасці, сфарміраванасцю патрэбнасцей, развіццём здольнасцей і ўласцівасцей асобы. Сам чалавек выбірае для сябе (свядома або несвядома) мэты, фармулюе задачы, выбірае шляхі для іх дасягнення і рэа-

лізацыі” [М., 1988, с.188]. Таму авалоданне зместам адукацыйных праграм павінна суправаджацца фарміраваннем уменняў, фармулёўкай асноўных мэт выконваемай працы, аналізам шляхоў іх дасягнення, практычнай дзейнасцю ў адной са сфер культуры. Асновай гэтага працэсу выступаюць фундаменталізацыя прадметных ведаў, азнаямленне са спосабамі і сродкамі рэалізацыі дзейнасці, якія дазваляюць студэнту перайсці ад абстрактных ведаў, прапануемых агульнагуманітарнымі дысцыплінамі, да канкрэтных прафесійных уменняў і навыкаў, якія вызначаюць прадукцыйнасць прафесійнай дзейнасці.

Такі падыход і далейшае развіццё асобы ў сваю чаргу абумоўлены ўстойлівасцю матывацыі няспыннай пазнавальнай дзейнасці на працягу далейшага жыцця, прафесійнай скіраванасцю асобы, яе працавітасцю, адказнасцю і інш. Перагляд зместу культуралагічнай падрыхтоўкі студэнта, фундаменталізацыя прадметных ведаў закліканы забяспечыць сістэмнасць навуковага пазнання, няспыннасць адукацыі, пастаянны прафесійны рост будучага спецыяліста.

Ушчыльную да выкладзенай прымыкае праблема хуткай страты актуальнасці набытых у ВНУ ведаў па прычыне высокіх тэмпаў росту інфармацыі – “недаўгачаснасці” спецыяліста. Вырашэнне гэтай праблемы знаходзіцца таксама ў плоскасці павышэння фундаменталізацыі ведаў, інтэгравання курсаў, звязаных з рознымі тыпамі і відамі культуры ў храналагічным аспекце, арыентацыі іх на перспектыўнае развіццё культурных працэсаў, праектаванне ўздымаў і спадаў культуры – сацыякультурнай дынамікі. Авалоданне зместам адукацыйных праграм пры гэтым суправаджаецца фарміраваннем навыкаў творчага мыслення і спосабаў самастойнага здабывання новых ведаў.

Спробы вырашэння праблемы старэння прафесійных ведаў актыўна робяцца ў апошнія дзесяцігоддзі многімі дыдактамі. Прапануюцца розныя спосабы адбору і метады перадачы значымай інфармацыі, ідзе пошук магчымасцей аб’яднання розных груп дысцыплін, інтэграцыі ведаў, распылёных у розных дысцы-

плінах, вызначэнне “стыкавых” дысцыплін, якія структурыруюць змест навуковых ведаў.

Часцей за іншыя абмяркоўваецца праблема междысцыплінарнай інтэграцыі як узгаднення не толькі навуковага зместу вучэбных дысцыплін, але і канчатковых мэт навучання па кожнай з іх ва універсітэце ў цэлым. Ажыццяўленне міждысцыплінарнай інтэграцыі дазваляе будаваць цэласныя мадэлі вывучаемых з’яў, ствараць умовы для разумення іх студэнтамі і рашэння імі пазнавальных і прафесійных задач, развіцця асобы, яе інтэгральнага мыслення, цэласнага бачання будучай прафесійнай дзейнасці.

Пошукі вырашэння праблемы старэння—абнаўлення ведаў вядуцца таксама ў галіне стварэння адукацыйных модуляў, асабліва пры рэалізацыі ідэі бесперапыннай адукацыі. Модуль разумеюць як праграмную адзінку, што ўяўляе адносна замкнёны адрэзак навучання, у якім вялікія па аб’ёме і часе курсы падзяляюцца на асобныя адзінкі, сфарміраваныя ў адпаведнасці з іх мэтамі, зместам, тэхналогіямі. Кожны модуль мае адносную самастойнасць, у той жа час з’яўляецца прыступкай у авалоданні матэрыялам курса або дысцыпліны.

Модульная сістэма актыўна выкарыстоўваецца ў Германіі і іншых краінах Еўропы ў працэсе дыстанцыйнага навучання, у некаторых каледжах Амерыкі пры адукацыі дарослых. Гэтая сістэма дазваляе паслядоўна засвойваць матэрыял, выкарыстоўваць веды ў практычнай дзейнасці і толькі пасля гэтага пераходзіць да наступнай прыступкі спасціжэння ведаў. Яна эфектыўна і ў постдыпломны перыяд для абнаўлення ведаў, набыцця новых, неабходных для якаснага выканання прафесійнай дзейнасці, для далейшай пасляуніверсітэцкай адукацыі.

Такім чынам, рашэнне праблемы даўгачаснасці спецыяліста прадвызначае фундаменталізацыю ведаў, міждысцыплінарную інтэграцыю, арыентацыю адукацыі на перспектывы развіцця культуры, выпрацоўку ўменняў самастойнага набыцця ведаў.

Наступная асаблівасць культуралагічнай адукацыі – у неабходнасці зняцця бар’ераў спецыялізацыі, якія падзяляюць адука-

цыю ў сферы культуры на аўтаномныя спецыяльнасці, часта мала звязаныя адна з адной. Нават у такім маналітным і развітым відзе культуры, як мастацкая, адукацыя ў розных жанрах абасоблена: музычныя спецыялізацыі не перакрываюцца з вывучэннем выяўленчага мастацтва, з харэаграфіяй і г.д.; часта не выконваецца і сінхранічны прынцып вывучэння жанраў мастацтва.

Адпаведнасць культуралагічнай адукацыі структуры самой культуры патрабуе такой яе пабудовы, якая дазваляла б спецыялістам розных профіляў вывучаць культуру ў цэлым і ў гарызантальным, і ў вертыкальным разрэзе з азнаямленнем з асноўнымі відамі і тыпамі культуры для стварэння ў свядомасці студэнта цэльнай карціны пэўнай эпохі або ўзроўню развіцця культуры.

Пералічаныя асаблівасці абагульняюцца і сінтэзуюцца ў праблеме адаптацыі культуралагічнай адукацыі да пастаянна зменлівай сацыяльнай сітуацыі і патрэбнасцей грамадства. Адным з фактараў з'яўлення гэтай праблемы выступае гістарычна сфарміраваная арыентацыя адукацыі не на перспектыву развіцця культуры, а на яе рэтраспектыву. Аслабленасць прагнастычнага элемента адукацыі, адсутнасць або малая колькасць даследаванняў тэндэнцый развіцця культуры ў будучым, традыцыя вывучэння культур, якія зніклі ў часе, іх ідэалізацыя і часта фетышызацыя абмяжоўваюць магчымасць насычэння зместу культуралагічнай адукацыі сучасным матэрыялам, фактамі вышэйшага ўзроўню развіцця культуры свету другой паловы ХХ ст. і прагназіравання яе функцыянавання ў ХХІ ст.

Часткова апраўданнем можа быць імкненне вышэйшай школы перадаваць студэнтам факты і з'явы, паняцці і тэндэнцыі, якія ўжо ўстаяліся ў навуцы, прывязанасць да прыкладных вынікаў і рэтраспектывных патрэб. Аднак інтэнсіўнае развіццё навукі і культуры, імклівы рост патрэбнасці ў спецыялістах культуралагічнага профілю, хуткае змяненне патрабаванняў грамадства да іх падрыхтоўкі будуць павялічваць наступствы такога адставання. Праблема гэтая настолькі сур'ёзная на пачатку новага стагоддзя, што абяцае стаць важнейшай для педагогаў і прыкладных куль-

туралагаў у бліжэйшы час. Яе вырашэнне патрабуе не толькі кароткатэрміновага прагназіравання, зробленага на падставе патрэбнасцей тых сацыяльных інстытутаў, устаноў, у якіх будуць працаваць спецыялісты, але і доўгатэрміновага навуковага прагноза развіцця рэгіянальнай і сусветнай культуры. Такія даследаванні стануць асновай выпрацоўкі і ўдакладнення патрабаванняў да спецыялістаў, распрацоўкі аптымальных стандартаў культуралагічнай адукацыі, вучэбных планаў, рабочых праграм, дакументаў, якія рэгламентуюць і вызначаюць змест адукацыі. Акрамя таго, развіццё і ўдасканаленне культуры пэўнага рэгіёна непасрэдна звязаны з дзейнасцю і якасцю падрыхтоўкі прафесійных работнікаў культуры, якія займаюцца сацыяльна-культурнай дзейнасцю. Гэты кірунак прыкладной культуралогіі, па якім рыхтуюцца транслятары культуры, вызначае ў значнай ступені развіццё першага – ведаў аб культуры, яе ўзроўні ў наступныя дзесяцігоддзі, далейшае развіццё навукі.

Развіццё розных напрамкаў культуралагічнай адукацыі звязана з сінтэзам навук, узнікшых у выніку велізарнага росту інфармацыі, надзвычай інтэнсіўным ростам і складанасцю камунікатыўных галін, трансфармацыяй культуралагічных ведаў, узнікненнем новых навук аб чалавеку як суб'екце культуры. Культуралогія як навука характарызуецца не толькі міждысцыплінарнымі, але і міжгаліновымі сувязямі, якія ўзбагачаюць яе паняццямі і тэрміналагічным апарат, метадалогію і інструментарый, памнажаюць і пашыраюць яе змястоўны бок.

У такой сітуацыі мэтазгодна вычлениць гэтыя кірункі ў асобныя блокі для вывучэння: маючыя фундаментальнае значэнне – агульнанавуковы блок, арыентаваны на прыкладныя ведаў – блок прыкладных кампанентаў навукі. Першы блок разглядаецца як сукупнасць тых сістэмных ведаў агульнанавуковага характару, якія вызначаюць асноўныя культуралагічныя паняцці і катэгорыі, асноватворныя метады і прынцыпы, агульнанавуковыя падыходы да прадмета культуралогіі (агульная тэорыя навукі, тыпы навук,

інфармацыйныя, сацыяльна-псіхалагічныя і педагагічныя веды з пункту гледжання іх сістэмнага значэння).

Блок прыкладных кампанентаў навукі аб'ядноўвае паняцці, метады, тэорыі прыкладнога і міждысцыплінарнага характару, праз якія адбываецца пераход ад агульнасістэмных культуралагічных ідэй да канкрэтных задач сацыякультурнай і мастацкай дзейнасці. Да дадзенага блока адносяць тэорыю кіравання і арганізацыю сацыякультурных і інфармацыйных сістэм, розныя тыпы тэхналогій сацыякультурнай дзейнасці, шматлікія метадыкі і сродкі трансляцыі культуралагічных ведаў. Наяўнасць у другога блока значнай колькасці трансляцыйных уласцівасцей толькі ўзбагачае і робіць больш значным вывучэнне гэтых кампанентаў. Змястоўны бок ведаў дакладна выбудоўваецца адпаведна ўзроўневай структуры культуры.

Прапанаваная блочная сістэма арганізацыі ведаў дазваляе акрэсліць дастаткова выражаны шлях далейшага падзелу навук на вучэбныя курсы і дысцыпліны культуралагічнай адукацыі ў адпаведнасці з прынцыпам унутранай супадпарадкаванасці: асноўны курс, які змяшчае абагульненыя навуковыя матэрыялы па найбольш важных культуралагічных кампанентах; адзін або некалькі спецыялізаваных курсаў, якія развіваюць ідэі і тэорыі асноўнага і поўна ўлічваюць профіль падрыхтоўкі спецыяліста; практычныя курсы арганізацыйнага і метадычнага ўзроўня, якія ўдакладняюць і канкрэтызуюць асноўны і спецыялізаваныя курсы, а таксама прафесійныя ўменні і навыкі студэнтаў. Такая сістэма структуравання ведаў, накіраваная на падрыхтоўку сучаснага спецыяліста сферы культуры, дапаможа вырашыць многія праблемы культуралагічнай адукацыі, актуальныя для вышэйшых навучальных устаноў.